

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ТАРАСЕНКО Віталій Анатолійович

УДК 323-057.87(477):316.75(043.3)

**ІДЕОЛОГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В
УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА**

23.00.03 – політична культура та ідеологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Андрущенко Віктор Петрович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, ректор.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Дмитренко Микола Андрійович,
Інститут Служби зовнішньої
розвідки України;
проректор з наукової роботи;

кандидат політичних наук, доцент
Бульбенюк Світлана Степанівна,
Національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
доцент кафедри політології.

Захист відбудеться 14 червня 2013 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої ради Д 26.053.12 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 13 травня 2013 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. А. Остапенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах сучасного плюралістичного суспільства проблеми ідеології, ідеологічних пріоритетів залишаються актуальними з погляду формування відносин між суб'єктами політики. Адже залежно від того, якої ідеології дотримуються певні соціальні групи, які цінності вона культивує, формується стиль їхньої поведінки, відносини з іншими групами, ставлення до політичної сфери. Політична ідеологія є системою цінностей і поглядів, у яких виражаються ставлення людей до політики, до існуючої політичної системи і політичного порядку, зрештою до себе як активного (або пасивного) суб'єкта суспільних процесів. Ідеологія має як мобілізуючий потенціал (об'єднує спільноти, спрямовує їх активність на досягнення суспільних цілей), так і маніпулятивний (управляє політичною свідомістю і поведінкою людей, інтерпретуючи ідеологічні пріоритети через засоби масової інформації, навчання і виховання тощо).

Сучасне українське суспільство є суспільством перехідним, якому притаманний перехід до ринкової економіки, демократії, від ідеологічного монізму до ідеологічного плюралізму. Політико-правова культура більшості громадян України нажаль характеризується недостатнім рівнем розвитку та носить перехідний суперечливий характер, внаслідок чого спостерігається недостатня зацікавленість політичних еліт у реальній репрезентації інтересів виборців під час прийняття стратегічних політичних рішень, що вкрай негативно відбивається на якості державного управління та значно гальмує процеси політичної трансформації.

У цьому контексті необхідно переосмислити місце й роль чинників суспільного розвитку – матеріальних (економічних), політичних, соціокультурних, духовних тощо. Особливе місце серед них посідає ідеологія, ставлення до якої нині є різним. Частина науковців вважають, що ідеологія втратила свою актуальність і соціум має бути позаідеологічним (деідеологізованим). Переважна частина вчених вказує не про «вилучення», а про зміну змісту, статусу і функцій ідеології в житті сучасного суспільства.

Винятково актуальним є ставлення молоді, зокрема студентської, яка активно шукає нові пріоритети розвитку, до ідеології. Студенти опановують передові наукові знання, які формують їх свідомість і впливають на поведінку. Саме тому студенти завжди були активними провідниками соціальних змін, запровадження інновацій в усі сфери суспільного життя. Неодноразово студентські ініціативи переростали в серйозні соціальні протистояння (події 60-х років у Франції, 70-х – в Угорщині та Польщі, 80-90-х – у Німеччині, Україні на початку 90-х років та інших державах, які виникли на теренах колишнього СРСР).

Ідеологічний плюралізм, розмитість і невизначеність політичних цінностей у суспільстві ускладнюють формування демократичної політичної свідомості та культури сучасної української молоді і студентів. Одна з найбільш актуальних проблем функціонування політичної системи України полягає у невідповідності ознак політичної культури вітчизняного суспільства тому її типу, котрий є необхідним для повноцінного утвердження демократії. В сучасних умовах становлення незалежної Української держави назріла необхідність оновлення політичної культури населення, її трансформації з перехідної у демократичну.

Проблема ідеології, ідеологічних пріоритетів аналізується в сучасній зарубіжній і вітчизняній філософській, політичній, соціологічній літературі. Серед зарубіжних вчених, які займалися дослідженням проблеми ідеології, слід виділити таких як Л. Альтюссер, Д. Белл, І. Валлерстайн, Е. Геллнер, К. Гіртц, Ф. Гросс, Д. Ептер, Д. Маклеллан, К. Мангейм, У. Матц, Л. Мізес, М. Селіджер, Е. Сміт, Ф. Фукуяма, Е. Шилз та інші. Кожен з них представив науковій спільноті власне бачення витоків і форм прояву ідеології в суспільному житті. Серед українських дослідників різні аспекти проблеми суспільної, політичної ідеології розглядають В. Андрущенко, О. Бабкіна, С. Бульбенюк, Б. Белобров, І. Варзар, О. Волков, В. Воловик, І. Гавриленко, М. Головатий, В. Горбатенко, Л. Губерський, М. Дмитренко, В. Заблоцький, О. Картунов, В. Ковтун, А. Колодій, В. Корнієнко, І. Кресіна, В. Лага, М. Михальченко, М. Міщенко, М. Пірен, А. Постол, М. Розумний, В. Якушик та інші.

Однак вивчення ідеологічних пріоритетів, яких дотримується сучасна студентська молодь, не можна вважати завершеним. Потребує більш глибокого вивчення поняття ідеології в контексті сучасних наукових дискусій та трансформаційних процесів; уточнення типів і видів ідеологій, її основних функцій, а також такі процеси, як «деідеологізація» та «реідеологізація». Як окремий блок досліджень варто виокремити такі питання, як зміст, місце та роль ідеології в структурі духовного життя українського трансформаційного суспільства (особливості духовного життя українського трансформаційного суспільства; ставлення до ідеології різних соціальних груп, серед них і студентів; потреба в ідеологічному плюралізмі; правові засади ідеологічного плюралізму тощо).

Поступово відбувається відмова більшості політологів від позитивістської, «антиідеологічної» трактовки в політичних дослідженнях. Політика не може бути позбавлена ідеологічного змісту і спрямованості, оскільки політична свідомість та її структурний елемент – ідеологія, є, в свою чергу, органічним надбудовним елементом самої політики, політичного процесу. Політичні інтереси, ідеали і цінності, політичні програми, їх формування та перетворення в політичну практику здійснюється під час

гострих ідейно-політичних дискусій. Ідеологічний компонент сприяє формуванню цілей і завдань політичної діяльності, а також оцінює засоби її досягнення. Тому спроби деполітизувати ідеологію, вивести її за межі закономірностей політичного життя і політичного процесу сучасною політичною наукою вважаються неправомірними.

Не менш важливо дослідити й особливості усвідомленого сприйняття трансформаційних процесів українським студентством, а також особливості ідеологічних пріоритетів сучасної студентської молоді; місце національної ідеї в житті сучасного студентства; роль моральних пріоритетів; проблеми політичного виховання студентської молоді в Україні в трансформаційний період. Враховуючи актуальність і недостатню опрацьованість цих та деяких інших питань, автор обрав їх як предмет самостійного теоретичного розгляду.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах Тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук», затверджений Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 7 від 31 січня 2008 року).

Мета дослідження – вивчення системи ідеологічних пріоритетів студентської молоді в період демократичних трансформацій українського суспільства.

Досягнення поставленої мети потребує розв'язання таких **задач**:

- дослідити теоретико-методологічні підходи щодо розуміння змісту, структури і функцій ідеології, які сформувалися у суспільній і політичній науці та окреслити зміст поняття ідеологічних пріоритетів;
- проаналізувати студентство як соціальну групу, визначити особливості формування її політичної свідомості і політичної поведінки;
- дослідити та встановити характер демократизації політичної свідомості українського суспільства в умовах трансформаційних змін, їх впливу на формування політико-ідеологічного світогляду сучасного студентства;
- розглянути і з'ясувати особливості ідеологічного освоєння трансформаційних процесів українським студентством;
- дослідити й окреслити структуру ідеологічних пріоритетів сучасної студентської молоді;
- виявити та проаналізувати можливості виховного впливу на процес формування ідеологічних пріоритетів студентської молоді в Україні в трансформаційний період.

Об'єкт дослідження – ідеологія як соціально-політичний феномен.

Предметом є ідеологічні пріоритети студентської молоді в умовах демократичних трансформацій сучасного українського суспільства.

Методологічні засади дослідження. Виконанню поставлених задач сприяло використання таких методологічних принципів, як об'єктивності та цілісності, а також використання комплексу загально-філософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило забезпечити обґрунтованість і достовірність наукових результатів. Зокрема, у роботі використано діалектичний метод (для розгляду взаємозалежності ідеологічних та суспільно-економічних змін у трансформаційному суспільстві); метод системного аналізу (для виявлення функціональної єдності ідеологічних пріоритетів студентської молоді); порівняльний метод (для співставлення політичних цінностей різних вікових і політичних груп); історичний метод (для вивчення зміни ідеологічних орієнтацій студентської молоді за роки незалежності України); структурно-функціональний метод (для аналізу структури ідеологічних пріоритетів та їх впливу на політичну активність студентської молоді в умовах демократичних перетворень українського суспільства); аналітико-прогностичний метод (для встановлення основних тенденцій змін ідеологічних пріоритетів студентської молоді). Автором використано міждисциплінарний підхід до дослідження ідеологічних пріоритетів у суспільстві загалом та в молодіжно-студентському середовищі зокрема.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження визначається тим, що в ньому комплексно досліджено ідеологічні пріоритети сучасної студентської молоді, тенденції їх змін в Україні в трансформаційний період.

На захист виносяться положення, які мають **наукову новизну**:

уперше:

- запропоновано авторське розуміння ідеологічних пріоритетів студентської молоді як домінування одних ціннісно-ідеологічних орієнтацій над іншими, які відображають інтереси, світогляд, ідеали цієї соціальної групи і які обумовлюються її соціальним становищем у суспільстві, системою цінностей та ідеологічних уподобань, її рівнем політичної культури та політико-правової культури усього суспільства, рівнем ідеологічного плюралізму політичного життя; визначено, що інтереси, уявлення про суспільно-політичну сферу студентської молоді як соціально-активної групи разом з інтересами та уявленнями інших суспільних груп виступають основою для формування ідеологічних засад демократичного розвитку суспільства;

- окреслено структуру ідеологічних пріоритетів сучасної студентської молоді, яка в цілому характеризується домінуванням прагматичних ціннісних орієнтацій над духовними, орієнтацією на демократичне суспільство європейського зразка; встановлено, що ліберальні цінності в молодіжно-студентському середовищі переважно підпорядковані

цінностям екологічної, соціал-демократичної та націонал-демократичної ідеологій;

- визначено умови формування ідеологічних пріоритетів студентської молоді в сучасній Україні (складність та суперечливість процесу демократизації політичної, економічної, соціально-культурної сфер, ідеологічна та ціннісна невизначеність на рівні суспільства і політичної влади, активізація процесів глобалізації, регіоналізації, інформатизації сучасного життя) та з'ясовано, що в умовах ідеологічного та політичного плюралізму сприйняття і усвідомлення засад трансформаційних процесів українським студентством характеризується поліцентризмом її політичних уподобань, який супроводжується нестабільною політичною активністю студентської молоді, її швидким переходом із пасивного стану в активний.

Поглиблено:

- вивчення змісту основного й базового для дослідження поняття «ідеологія», розкрито її як форму суспільної свідомості і явище культури; а також аналіз проблеми взаємообумовленості політики і ідеології, коли політика не може бути позбавлена ідеологічного змісту і спрямованості, оскільки ідеологія є органічним надбудовним елементом самої політики політичного процесу; співвідношення «реідеологізації» та «деідеологізації» («заідеологізованість», що позбавляє можливості адекватно реагувати на нагальні потреби та зміни у суспільстві, ефективно вирішувати суспільні проблеми; заперечення ідеології, що створює вакуум у системі суспільно-політичних орієнтацій, послаблює чи руйнує соціальні і духовні ресурси політики);

- визначення особливостей трансформації ідеологічної сфери сучасного українського суспільства, які пов'язані передусім з невідповідністю між новими вимогами життя, застарілими формами політичної діяльності і не сформованістю загальносуспільних цінностей, орієнтирів та критеріїв для створення конструктивних соціально-політичних відносин між суспільством і владою.

Дістав подальшого розвитку:

- аналіз можливостей виховного впливу на процес формування ідеологічних пріоритетів студентської молоді в Україні в трансформаційний період як таких, що визначаються, з одного боку, переважною локалізацією молодіжних субкультур і способів життя, у громадських та соціально-політичних рухах молоді як осередках формування ідеологічних переконань студентства, а з другого – спеціальними державними програмами ідеологічної роботи з молоддю й насамперед безпосередньою практичною виховною роботою із студентами у ВНЗ.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у поглибленні вивчення сутності та особливостей формування сучасного політичного світогляду у вітчизняному студентському середовищі, визначенні основних напрямів і тенденцій демократичного поступу: утвердження ринкових пріоритетів; ідеологічного і політичного плюралізму; можливості для кар'єрного зростання та становлення успішної, самодостатньої особистості; посилення авторитету сім'ї; моральної та політичної відповідальності. З'ясовано мотиви звернення студентів до національної культурної спадщини, до національної ідеї як такої, що базується на єдності національних та загальнолюдських цінностях і пріоритетах; встановлено й обґрунтовано можливості ідеологічно-виховного впливу на студентів в контексті формування системи демократичних цінностей, вихованні патріотизму.

Матеріали дисертації можуть бути використані як методологічна основа для вдосконалення напрямів молодіжної політики; у навчально-виховній роботі зі студентами; при підготовці і читанні навчальних курсів і спецкурсів соціально-політичного спрямування для студентів, у підготовці навчальних посібників і підручників.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедр соціальної філософії і філософії освіти та політичних наук Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Крім того, вони знайшли своє відображення у доповідях на наукових конференціях: III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне довкілля: реалії та перспективи» (м. Київ, 2010 р.); Міжнародній науковій конференції «Шості юридичні читання. Правова культура, правова свідомість, право» (М. Київ, 2010 р.); Міжнародній науковій конференції «Сьомі юридичні читання. Культура і право на початку XXI століття» (м. Київ, 2010 р.); Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Інноваційні технології в дошкільній освіті: духовний розвиток дитини» (м. Київ, 2011 р.); науково-практичній конференції «Основні напрями модернізації вищої освіти в контексті викликів епохи» (Київ-Глухів, 2011 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 5 наукових праць у фахових виданнях з політичних наук.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (252 найменування). Загальний обсяг роботи – 205 сторінок, основний зміст дисертації – 180 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються його об'єкт і предмет, формулюються мета та завдання дисертації; характеризуються теоретико-методологічні засади; обґрунтовується наукова новизна, практичне значення; окреслюється рівень апробації результатів, подаються дані про публікації автора, структуру і обсяг дисертації та кількість використаних в ній джерел.

Перший розділ – «Теоретико-методологічні проблеми дослідження феномену ідеології у світлі сучасних політологічних дискусій» – складається з трьох підрозділів і присвячений аналізу існуючих теоретичних поглядів на сутність феномену ідеології.

У підрозділі 1.1 – *«Історичне становлення політологічного розуміння ідеології»* – здійснюється огляд соціально-політичних учень, в яких визначаються місце, роль та значення ідеології в суспільно-історичному процесі з часу запровадження в науковий обіг. Класичними виявилися тлумачення ідеології, здійснені К. Марксом, Ф. Енгельсом, В. Леніним, М. Мангеймом, М. Вебером, Т. Адорно, Л. Альтюсером, А. Грамші та іншими вченими, які досліджували її сутність, систематизували і структурували різні ідеологічні компоненти. Притаманне їх працям розбіжне розуміння ідеології визначило суперечності й розходження в розкритті цього поняття в радянській, вітчизняній і зарубіжній політичній науці ХХ – ХХІ століття. Особливістю досліджень ідеології у другій половині ХХ- початку ХХІ ст. є розуміння її не як тотальної системи ідей, а як вираження їх плюралістичної множини. Дискусії про природу ідеології не припиняються і нині. Політичною наукою визначено стійкі характеристики ідеології: за своєю природою ідеологія не є плодом лише «чистої» розумової рефлексії і наукового пізнання, вона завжди – результат теоретичного усвідомлення крізь призму соціальних інтересів та самосвідомості; має цінісну природу. Більшість дослідників акцентують увагу саме на ціннісних аспектах ідеології, проте позиції науковців різняться у тому, цінності якого суб'єкта відображає ідеологія: цінності певної групи чи усього суспільства.

У сучасній політичній науці домінує раціональне розуміння терміну «політична ідеологія», що являє собою систему концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відбиває інтереси, світогляд, ідеали людей та суспільних груп та наділяє політику системою цінностей й ідеалів, сприяє вибору політичних цілей.

У підрозділі 1.2 - *«Структура та функції політичної ідеології»* – досліджується ідеологія як феноменальне по суті й генетично похідне від соціальних структур утворення, яке змінюється разом з ними. Така позиція

впливає, з одного боку, з історико-політичної парадигми розуміння природи суспільства і моделі еволюції його соціальності (марксизм, соціологія знання та інші ідеологічні напрями). А з іншого – спрямована на екзистенціалістське пізнання ідеології у новітніх соціально-політичних дослідженнях, в яких вона розглядається переважно як соціальна субстанція, детермінують основні вектори і виміри її розуміння.

Політична ідеологія має складну будову й містить політичні ідеали, цінності, стереотипи, ідеї, ідеологеми, концепції, теорії, програми, міфи, символи, заклики, гасла тощо. Окреслені компоненти визначають ідеологію як форму системно-теоретичного відображення політичної дійсності, як засіб програмно-директивного впровадження та як спосіб буденного існування. Зазначається, що політична ідеологія – це соціально значуща, теоретично та емоційно-психологічно оформлена система ідей, ідеалів, міфів та інших елементів, яка об'єктивізує в соціальному процесі політичні інтереси суб'єктів, структуруючи і соціалізуючи політичну дійсність.

Підрозділ 1.3 – «Ціннісна основа політичної ідеології» - присвячений аналізу ціннісної основи політичної ідеології та проблемі її визначення в умовах суспільно-політичних трансформацій.

У політичному житті ідеології характеризуються ціннісним виміром. Вона має об'єктивне соціально-політичне коріння існування та тісно переплітається з існуванням суспільства і зазнає кризи разом з ним. Політична ідеологія ґрунтується на психології мас, вона є відмінною від науки формою політичної свідомості. Важливо, що політична ідеологія виконує два завдання: створити позитивний імідж політичної влади та стимулювати дії мас у потрібному руслі. Саме цінностям ідеології надано важливу увагу у вченнях М. Вебера, К. Маркса, П. Сорокіна, О. Лановенка, Ф. Ніцше та інших.

Зважаючи на розмаїття ідеологій і наявність у кожній з них міцного ціннісно-акцентованого стрижня, нереальним видається припущення про можливість ідеологічного компромісу, оскільки цінності є тим категоричним імперативом, який часто виключає саму можливість, імовірність поступок. Проте у реальному політичному житті межі ідеологій не є чітко окресленими: вони значно аморфніші. Крім того, сама практика суспільно-політичного буття, особливості матеріального і духовного виробництва, а також процеси глобалізації потребують ефективного співіснування і взаємодоповнення різних ідеологічних, соціокультурних, цивілізаційних, ментальних та інших середовищ.

Другий розділ – «Ідеологія в структурі політичного життя українського трансформаційного суспільства» – містить три підрозділи, у яких з'ясовується роль ідеології у політичному житті суспільства, формуванні

політичної свідомості та політичної поведінки людини та визначено їх особливості в умовах трансформаційних процесів українського суспільства.

У підрозділі 2.1 - «Значення ідеології у трансформаційних процесах сучасного українського суспільства» - розкривається сутність політичного життя суспільства, яке розглядається як сукупність політичних ідей та свідомості, політичної діяльності, політичної культури, політичних відносин, політичних процесів, політичних інститутів тощо. Діалектика розвитку політичної свідомості полягає в суперечливому переході політичної психології в ідеологію, що спонукає останню до якісних змін. Політична психологія – це чуттєвий аспект політичних цінностей, завдяки якому вона безпосередньо відображає політичне буття людей переважно в стихійній, несистематизованій формі, фіксуючи зовнішні прояви діяльності. На відміну від неї ідеологія є сукупністю ідей і поглядів, які в систематизованій, логічно стрункій формі відображають соціально-економічні умови життя індивідів.

Первинний зміст ідеологічних принципів багато в чому був пов'язаний з ідеологічним диктатом, насиллям над особистістю, маніпулюванням її свідомістю, що залишали мало місця для своєрідності індивідуальних проявів людей. Тому в сучасних умовах докорінних соціально-політичних змін важливим є переосмислення змісту й ролі ідеології в духовному, політичному житті суспільства. Пріоритетне завдання нової ідеології – утвердження ідеї про суверенність та незалежність ідеологічних орієнтацій особистості, свободи визначення нею власних світоглядних ідеалів, що заперечує нав'язування їй будь-яких поглядів. Конструктивна ідеологія має адекватно відтворювати суспільно-політичне буття, ґрунтуватися на ідеях гуманізму, вільної ідейної орієнтації та плюралізму і не допускати гіпертрофованої ідеологізації суспільного життя.

У підрозділі 2.2 – «Провідні політичні ідеології та їх репрезентованість в історії українського політикуму» - проаналізовано різні типи політичних ідеологій, серед яких стрижневими виокремлюються ліберальні, котрі поширюють цінності свободи, власності та природні права індивіда. Наголошується, що основні постулати лібералізму мають узгоджуватися з національними інтересами, з рівнем демократії, ментальністю суспільства, в якому вони реалізуються. Тому конструктивною протиположністю ідеології лібералізму як речника свободи виявляються ідеї консерватизму, який робить наголос на порядку, духовності й традиціях, націонал-комунізму, соціалізму та інших.

В Україні політичні ідеології змінювалися відповідно певних історичних подій, що відбувалися в країнах, які володіли її землями. Для сьогоденної політичної ситуації в Україні важливо сформулювати ідеологічні принципи, які б змогли об'єднати українців для побудови демократичної незалежної держави.

У підрозділі 2.3 – «Шляхи відродження ідеології в українському суспільстві» - проаналізовано сучасний етап ідеологічної ситуації в країні, який зумовлює наявність різних, іноді полярних ідейно-політичних цінностей з розбіжними стратегіями реформування й розвитку української державності. В Україні тісно переплелися три потужних вектори ідеологічного розвитку – національно-демократичний, соціально-консервативний і центристський. В цих умовах надзвичайної актуальності набуває пошук об'єднавчих цінностей в українському суспільстві та дослідження інтегративної ідеології, формування і запровадження якої дозволить вирішити завдання демократичного розвитку країни. В інтегративній ідеології як її головна засада має втілюватися українська ідея, найбільш важливою функцією якої є обґрунтування соціальної цінності держави.

Третій розділ – «Особливості ідеологічного освоєння трансформаційних процесів українським студентством» – складається з чотирьох підрозділів, де акцентується увага на тому, що соціально-політична ситуація в країні значною мірою зумовлюється тим, що носієм інтегративних цінностей є студентська молодь.

У підрозділі 3.1 - «Ідеологія і молодь: заперечення традицій та пошук нових пріоритетів» - аналізуються прояви політичної ідеології в молодіжному середовищі. Сучасна молодь зростає під впливом трансформації не тільки суспільства, але й свідомості попередніх поколінь. Через це ідейно-політична зрілість свідомості та культури студентської молоді перебуває на суперечливому етапі становлення, відмови від ідеологічних і політичних стереотипів тоталітарної доби, утвердження нових політико-ціннісних орієнтирів, переконань та соціально-політичних почуттів, установок на вироблення політичної компетентності, формування культури толерантності, політичної коректності. Принагідно відбувається переосмислення і переоцінка політичних ідеалів, шляхів участі в громадсько-політичному житті вищих навчальних закладів, у розвитку місцевого самоврядування.

Підрозділ 3.2 – «Політична участь як віддзеркалення становлення та розвитку ідеологічних пріоритетів студентів» – підтверджує, що основною рисою молодіжного руху сучасної України визнається його демократична природа. Проте розвитку такого руху заважають недосконалість законодавства, опір адміністративно-управлінських структур, низький статус молоді в суспільній свідомості, труднощі соціально-економічної природи. Тому молодіжному студентському рухові сьогодні доводиться шукати шляхи вирішення різних проблем, породжених зазначеними явищами. Отже, повноцінний розвиток цього руху неможливий без постійної державної підтримки. Одночасно студентська молодь має стати вагомим чинником формування громадянського суспільства. З огляду на це громадські студентські

молодіжні рухи є важливим чинником прискорення демократизації, сприяння вирішенню соціальних проблем, реалізації конституційних прав, посилення взаємодії між державою та громадянами.

У підрозділі 3.3 – *«Проблеми молодіжної політики в діяльності політичних партій України»* – дається оцінка сучасному студентському рухові, в якому відбувся остаточний розподіл на ті молодіжні організації, котрі співпрацюють з політичними партіями і блоками, орієнтуються у своїй діяльності на перебіг виборчого процесу, та на ті, котрі здійснюють повноцінну громадсько-політичну діяльність, уникаючи участі в агітаційних кампаніях, виборчих акціях на підтримку тих або інших партій чи кандидатів.

Визначається, що сучасні суспільно-політичні об'єднання у власних програмах і резолюціях не надають належного значення питанням молодіжної політики. Якщо в документах різних партій та рухів і згадуються молодіжні проблеми, жодних реальних шляхів їх вирішення не пропонується, оскільки вважається, що справами студентства має опікуватися держава. Зазначимо, що для забезпечення можливості політико-ідеологічної ідентифікації студентської молоді необхідний розвиток політичного простору та політичних партій, які могли б репрезентувати привабливі для студентів ідеологічні стратегії і сприяли б їх залученню до реалізації цих стратегій.

Підрозділ 3.4 – *«Маніпулятивна природа ідеологічного життя українського суспільства й студенти»* – присвячений аналізу основних перешкод до активної участі студентської молоді в громадському житті України. По-перше, це пасивність студентів і низький рівень їх громадянської свідомості, по-друге, обмеження студентських ініціатив місцевими органами самоврядування. Зазначені перешкоди, які заважають участі студентської молоді в громадсько-політичному житті, можна подолати не тільки шляхом розвитку громадянської свідомості студентів, але й на підставі їх активного залучення в процес прийняття рішень на локальному і державному рівнях.

Пов'язана з проявами різних ініціатив активність студентів дуже часто наштовхується на ідеологічну запрограмованість державних закладів освіти та ЗМІ. Необхідними є плюралізація виховного впливу на студентів, а також формування раціонально-критичного сприйняття політичного життя. Молодіжну політику необхідно будувати з урахуванням специфіки й потреб окремих категорій молоді, її вікових груп, регіональних умов, освітніх особливостей, а також з огляду на природу взаємин не лише між молоддю та іншими соціальними групами, але й між різними молодіжними організаціями, серед них.

Четвертий розділ – «Структура ідеологічних пріоритетів сучасної студентської молоді» – складається з трьох підрозділів, в яких аналізуються

зміни життєвих цінностей та ідеалів студентів у процесі реформування українського суспільства.

У підрозділі 4.1 – *«Нігілізм, плюралізм і толерантність в структурі пріоритетів студентської молоді»* – розкривається обумовленість політичної свідомості українського студентства своєрідними чинниками. По-перше, її визначає стан політичної системи України й «розмитість» притаманного їй політичного простору. По-друге, зміна механізмів соціалізації, лібералізації та емансипації, яка спричинила певні перетурбації у процесі інтеграції молоді в політичну сферу українського суспільства. По-третє, визначальним для функціонування політичної свідомості українського студентства є матеріальний чинник.

Ступінь зацікавленості політикою і політична активність студентів виявляються не надто високими тому, що сучасна молодь України не дуже переймається наявними в суспільстві політичними подіями. Це переважно зумовлено тривалою політичною кризою, перманентним виборчим процесом і деяким розчаруванням молоді в діючих політиках. Крім того, високий рівень недовіри до державних інститутів зумовлює негативне ставлення студентської молоді до політичної діяльності загалом.

У підрозділі 4.2 – *«Національна ідея в системі ціннісних пріоритетів сучасного студентства»* – звертається увага на те, що серед багатьох цінностей за допомогою яких виробляються потрібні життєві орієнтації молоді велике значення мають цінності національні. Саме тому одним з головних пріоритетів згідно з Національною доктриною розвитку освіти є національне виховання, спрямоване на залучення громадян до глибинних пластів національної культури й духовності, формування у молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів та переконань на підставі цінностей вітчизняної та світової культури. Серед національних цінностей, які зумовлюють життєві орієнтації студентів, велике значення має національна ідея. Її зміст здебільшого пов'язується сучасним студентством із міжнародним іміджем України, і тому корелюється насамперед із рівнем довіри до держави та соціальних інститутів.

У підрозділі 4.3 – *«Виховання студентської молоді в Україні в умовах ідеологічного плюралізму»* – аналізується системна робота, яка проводиться вищими навчальними закладами України в межах державної молодіжної політики. Однак цей процес ускладнюється наявною в суспільстві кризою духовності та зміною ціннісних орієнтацій. Оскільки студентську молодь не задовольняє політична ситуація в країні загалом, вона не схильна підтримувати й державну молодіжну політику зокрема. Тому для формування сучасного політично активного і соціально відповідального студента однієї лише наявності державних програм недостатньо. Необхідне постійне вдосконалення

форм роботи з такою специфічною соціальною категорією, якою є студентська молодь.

ВИСНОВКИ

У висновках підведено підсумки дисертаційного дослідження та окреслено подальші шляхи роботи над обраною темою.

У сучасних наукових дослідженнях відчутна істотна потреба щодо визначення місця, ролі й значення ідеології в суспільному процесі. Практика соціальних змін потребує розв'язання проблем, специфічною особливістю яких є невідповідність між новими вимогами життя і старими схемами діяльності, а також несформованістю загальних орієнтирів та критеріїв для створення конструктивних соціально-політичних відносин, що актуалізує вивчення проблеми політичної ідеології..

Необхідність усебічного і ґрунтового розгляду феномену ідеології на тлі глибоких трансформаційних змін, які відбуваються в сучасних перехідних суспільствах зумовлена низкою соціальних, економічних, політичних та культурних чинників.

У теоретичному аспекті сформувалися дві тенденції щодо значення ідеології в сучасному житті, які змінюють в часі одна одну: загальна «деідеологізація» та «реідеологізація». Концепції загальної «деідеологізації» (Р. Арон, Д. Белл, С. Ліпсет, К. Поппер, Е. Шиллз та ін.) будуються на ідеї про зростаючий вплив науки, що призводить до падіння впливу ідеологічних систем. Це посилюється і особливостями соціально-політичного життя: в демократичному індустріальному суспільстві в умовах розмивання меж різних ідеологій і самих цінностей, широкої диференціації носіїв ідейних цінностей роль ідеології як ціннісного регулятора діяльності значно знижується. Концепції «реідеологізації» (А. Вінер, Дж. Лодж) виходять з ідеї, що деідеологізація громадського життя не могла не привести до певного вакууму загальнонаціональних ідей і цінностей, якими традиційно підживлювалося інтелігентське, наукове і студентське середовище. Що ж стосується фактора деідеологізації – зростання значимості інформації, природних ресурсів, екології, той самий стан навколишнього середовища і загроза міждержавних конфліктів обумовили необхідність створення «глобальної, всесвітньої» ідеології для всіх, яка б примирила всі існуючі і протидіючі ідеології під покровом нових, гуманістичних ідей і загальнолюдських цінностей.

Досліджено здатність політичних ідеологій до інтеграції суспільства в умовах існування різноманітних ідеологій, що надає більшій актуальності ідеї про необхідність обґрунтування та формування інтегративної (об'єднавчої) ідеології як своєрідного мобілізаційного фактора процесів державотворення та

становлення громадянського суспільства, особливо в Україні. Вона має бути перш за все реальним та зрозумілим набором цінностей, що сприймаються більшістю членів суспільства. Визначено, що пріоритетною основою для інтегративної ідеології виступає національна ідея як феномен, що на відміну від політичних ідеологій, має більш широкий – культурно-ціннісний характер.

Водночас поняття інтегративної ідеології у вітчизняному суспільствознавстві залишається малодослідженим. Більше того, у радянські часи у вітчизняному науковому дискурсі саме поняття «ідеологія» було значною мірою дискредитоване; нерідко вона інтерпретувалася лише як інструмент, за допомогою якого політичні еліти маніпулюють масами. Після тривалого періоду деідеологізації українські науковці й політики виявляють посилений інтерес до вивчення різних ідеологій. Їх розробка є необхідною з огляду на те, що кожна нація, держава, щоб зберегти себе, повинні мати чітку систему ідей і цінностей, які відображають глибинні засади їхнього життя.

Вивчення теоретичних та практичних аспектів феномену політичної ідеології дозволило дійти висновку, що серед провідних світових ідеологій в Україні найбільш розробленими виявилися консервативна і соціалістична (соціал-демократична) ідеології, а також ідеологія націоналізму.

Перехідний етап у розвитку українського суспільства зумовлює наявність конкуренції політичних ідеологій, які пропонують вирішення багатьох питань з різних, іноді діаметрально протилежних позицій. Це створює додаткову напругу в світоглядних орієнтирах суспільства і молоді.

Прийняття чи неприйняття політичних ідеологій відбувається з ціннісних позицій. Такі ціннісні позиції відображають природу ідеологій як не просто певних символічних систем, але передусім як систем цінностей. Соціально-політична ситуація в країні багато в чому визначається тим, носієм яких цінностей є молодь, тому що молодь завжди була, є і буде найбільш важливим ресурсом розвитку будь-якої держави.

Соціальне становище української молоді формується під впливом усього спектру чинників суспільного життя країни. Проблема ідеологічної ідентифікації студентської молоді є актуальною не тільки в контексті сучасного стану українського суспільства, але й з огляду на перспективи його подальшого розвитку. Своєрідною особливістю сучасної політичної свідомості молоді загалом і студентства зокрема є поліцентризм їх політичних уподобань. Але сучасний рівень політичної свідомості української молоді ще низький, що одночасно негативно позначається на рівні її політичної активності. Стратегічні орієнтації української молоді пов'язані з тим, що більшість молодих людей вбачає власне майбутнє у демократичному суспільстві європейського зразка.

Громадські та соціально-політичні рухи молоді є осередком формування локальних молодіжних культур і способів життя, які в майбутньому, зазнавши

певних модифікацій, здатні поширити свій вплив на культуру та спосіб життя суспільства загалом. Молодіжні рухи і неформальні ініціативи фактично формують обличчя суспільства, визначають, яким воно виявиться в період їх зрілості, експериментують з соціальними моделями, обираючи серед них ті, що найбільше відповідають новим культурним цінностям і способам спілкування.

Ліберальні цінності не є популярними серед української молоді. Обираючи, що важливіше – особиста свобода чи рівність, більшість молодих людей вирішує це питання на користь рівності. Молодь схильється до думки, що держава має піклуватися про всіх громадян, забезпечуючи їм пристойний рівень життя. Серед політичних напрямів молодь найбільше схильна підтримувати екологічний, соціал-демократичний та націонал-демократичний.

В українській політичній традиції молодь переважно залишалася на другорядних позиціях. Але й сучасна практика створення молодіжних проєктів – малобюджетних «супутників» політичних партій – також не сприяє активному включенню молоді в процес партійного будівництва. Пасивною залишається участь юнаків та дівчат у виборах і, як наслідок – їх входження у владні структури виявляється також проблематичним.

Підвалинами взаємодії молодіжних громадських організацій і влади є нормативно-правова база, яка складається з низки законів, постанов та наказів державного рівня. Саме вони покликані регулювати повноваження сторін у випадку їх взаємодії, але в окремих випадках зв'язують руки і молодіжним громадським організаціям, і владі.

Соціально-політична й економічна ситуація, у якій перебуває українське суспільство, з одного боку, і специфічність молоді як соціальної групи, з другого, роблять завдання формування ідеологічних переваг та орієнтацій української студентської молоді досить складним і таким, що потребує постійної уваги не тільки з боку органів влади різного рівня, але й учених і педагогів.

Духовний розвиток студентської молоді спирається на цілу низку факторів, серед яких вагоме місце належить культурним цінностям, здатності до творчої діяльності, саморозвитку, ціннісним орієнтаціям, світогляду, вірі, власним переконанням, ідеалам тощо. Для вищих навчальних закладів, а також для всіх організацій, які відповідають за реалізацією молодіжної політики, залишається актуальним завдання розробки освітніх технологій, спрямованих на розвиток ціннісних орієнтацій студентської молоді.

З огляду на притаманність молоді високого рівня конформізму за умови постійного зростання потреб і переважно завищеної самооцінки для формування повноцінної, політично активної і соціально відповідальної особистості однієї лише наявності державних програм недостатньо. Необхідне

також постійне удосконалення форм роботи з такою специфічною соціальною категорією, якою є молодь.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Тарасенко В. Соціологічний портрет сучасної молоді : спроба аналітичного огляду / В. Тарасенко // Вища освіта України. — 2010. — № 2. — С. 59–67.
2. Тарасенко В. Теоретико-методологічні проблеми дослідження феномену ідеології / В. Тарасенко // Гілея : [науковий вісник]. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2011. — Вип. 31. — С. 338–346.
3. Тарасенко В. Внутрішньо-політичні орієнтації сучасних студентів / В. Тарасенко // Нова парадигма : [журнал наукових праць] / гол. ред. В. П. Бех ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; творче об'єднання «Нова парадигма». — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. — Вип. 106. — С. 144–149.
4. Тарасенко В. Будова ідеології та її історична еволюція / В. Тарасенко // Нова парадигма : [журнал наукових праць] / гол. ред. В. П. Бех ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; творче об'єднання «Нова парадигма». — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. — Вип. 107. — С. 165–168.
5. Тарасенко В. Ідеологічні цінності в українському середовищі : молодь і студенти / В. Тарасенко // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. — К. : «ІНТАС», 2012. — Вип. 67. — С. 360–365.

АНОТАЦІЇ

Тарасенко В. А. Ідеологічні пріоритети студентської молоді в умовах трансформації сучасного українського суспільства. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.03 — політична культура та ідеологія. — Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. — Київ, 2013.

У роботі досліджено ідеологічні пріоритети студентської молоді в сучасному українському суспільстві. Проаналізовано теоретичні підходи до вивчення феномену політичної ідеології та її впливу на формування політичної культури, політичного світогляду сучасної студентської молоді в Україні.

Запропоновано авторське розуміння ідеологічних пріоритетів студентської молоді як домінування одних ціннісно-ідеологічних орієнтацій над іншими, які відображають інтереси, світогляд, ідеали цієї соціальної групи і які обумовлюються її соціальним становищем у суспільстві, системою цінностей та ідеологічних уподобань, її рівнем політичної культури та

політико-правової культури усього суспільства, рівнем ідеологічного плюралізму політичного життя країни.

Окреслено структуру ідеологічних пріоритетів сучасної студентської молоді, яка в цілому характеризується домінуванням прагматичних ціннісних орієнтацій над духовними, орієнтацією на демократичне суспільство європейського зразка; встановлено, що орієнтація на ліберальні цінності в молодіжно-студентському середовищі переважно підпорядкована цінностям екологічної, соціал-демократичної та націонал-демократичної ідеологій.

Визначено умови формування ідеологічних пріоритетів студентської молоді в сучасній Україні та з'ясовано, що в умовах ідеологічного та політичного плюралізму сприйняття і усвідомлення засад трансформаційних процесів нею характеризується поліцентризмом її політичних уподобань, нестабільною політичною активністю, швидким переходом із пасивного стану в активний. Проаналізовано можливості виховного впливу на процес формування ідеологічних пріоритетів студентської молоді в Україні в трансформаційний період.

Ключові слова: ідеологія, політична ідеологія, ідеологічні пріоритети, студентська молодь, трансформаційне суспільство, політична свідомість, політична участь.

Тарасенко В. А. Идеологические приоритеты студенческой молодежи в условиях трансформации современного украинского общества. — Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.03 — политическая культура и идеология. — Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. — Киев, 2013.

В диссертационной работе исследована система идеологических приоритетов студенческой молодёжи в период демократических трансформаций украинского общества.

Предложена авторская трактовка идеологических приоритетов студенческой молодёжи как доминирование одних ценностно-идеологических ориентаций над другими, которые отображают интересы, мировоззрение, идеалы этой социальной группы и которые обусловлены её социальным положением в обществе, системой ценностей и идеологических предпочтений, уровнем её политической культуры и политико-правовой культуры всего общества, уровнем идеологического плюрализма политической жизни в стране. Определено, что интересы, представления об общественно-политической сфере студенческой молодёжи как социально-активной группы вместе с интересами и представлениями других групп общества выступают в качестве основы

формирования идеологического фундамента демократического развития общества.

Выделено структуру идеологических приоритетов современной студенческой молодёжи, которая в целом характеризуется преобладанием прагматических ценностных ориентаций над духовными, ориентацией на демократическое общество европейского типа. Исследование показало, что ориентация на либеральные ценности в молодёжно-студенческой среде преимущественно сконцентрирована вокруг ценностей экологической, социал-демократической и национально-демократической идеологий.

Исследованы условия формирования идеологических приоритетов студенческой молодёжи в современной Украине (сложность и противоречивость процесса демократизации политической, экономической, социально-культурной сфер; идеологическая и ценностная неопределённость на уровне общества и политической власти; активизация процессов глобализации, регионализации, информатизации, технологизации современной жизни) и определено, что в условиях идеологического и политического плюрализма восприятие и осознание основ трансформационных процессов украинским студенчеством характеризуется полицентризмом его политических предпочтений, который сопровождается нестабильной политической активностью студенческой молодёжи, её быстрым переходом из пассивного в активное состояние.

Проанализировано содержание основного и базового понятия работы – «идеология» как формы общественного сознания и явления культуры, а также рассмотрены проблемы взаимообусловленности политики и идеологии (гиперидеологизация, которая лишает возможности адекватно реагировать на насущные потребности и изменения в обществе, эффективно решать общественные проблемы; отрицание идеологии, что создаёт вакуум в системе общественно-политических ориентаций и регуляций, ослабляет или разрушает социальные и духовные ресурсы политики).

В диссертации также определена роль, место и значение идеологии в структуре духовной жизни украинского трансформационного общества, выявлены ведущие политические идеологии и их представленность в истории украинского политикума, выяснены пути возрождения идеологии в украинском социуме.

Определены особенности трансформации идеологической сферы современного украинского общества, которые связаны прежде всего с несоответствием новых условий жизни и устаревших форм политической деятельности, несформированностью ценностей, разделяемых всем обществом, ориентиров и критериев создания конструктивных отношений между обществом и властью.

Исследованы особенности осознанного восприятия трансформационных процессов украинским студенчеством, политическое участие как основа становления и проявления идеологических приоритетов современной студенческой молодежи, влияние партийных идеологий на её участие в политической жизни общества, а также проанализирована манипулятивная природа идеологической жизни украинского общества.

Получил дальнейшее развитие анализ возможностей воспитательного влияния на процесс формирования идеологических приоритетов студенческой молодёжи в Украине в трансформационный период как таких, которые определяются с одной стороны преобладающей локализацией молодёжных субкультур и образов жизни, участием в общественных и социально-политических движениях как центрах формирования идеологических предпочтений студенчества, а с другой – специальными государственными программами идеологической работы с молодёжью и прежде всего непосредственной воспитательной работой со студентами в вузах страны.

Ключевые слова: идеология, политическая идеология, идеологические приоритеты, студенческая молодёжь, трансформационное общество, политическое сознание, политическое участие.

Tarasenko V. A. Ideological Priorities of Student Young People in the Conditions of Transformation of Modern Ukrainian Society. — Manuscript.

A dissertation for a candidate degree in Political Science, specialty 23.00.03 — political culture and ideology. — Dragomanov National Pedagogical University. — Kyiv, 2013.

The dissertation is devoted research ideological priorities of student young people are in modern Ukrainian society. The theoretical going is analysed near the study of the phenomenon of political ideology and its influence on forming of political culture, political world view of modern student youth, in Ukraine.

The author understanding of ideological priorities of student young people as prevailing is offered one valued-ideological orientations above other, which represent interests, world view, ideals of this task force, and which are stipulated it by social position in society, by the system of values and ideological tastes, its level of political culture and political and legal culture culture of all society, level of ideological pluralism of political life of country.

Outlined structure of ideological priorities of modern student youth which is on the whole characterized prevailing of the pragmatic valued orientations above spiritual, by an orientation on democratic society of the European standard; it is set that orientation on liberal values in to the people-student environment mainly inferior the values of ecological, social democratic and national democratic ideologies.

The terms of forming of ideological priorities of student young people are investigational in modern Ukraine and it is certain that in the conditions of ideological and political pluralism perception and awareness of bases of transformation processes kharakteriziruyetsya the Ukrainian student politsentrizmom of his political preferences, which is accompanied unstable political activity of student young people, by its rapid transition from passive in active voice. Possibilities of an educate influence are analysed on the process of forming of ideological priorities of student young people in Ukraine in a transformation period.

Keywords: ideology, political ideology, ideological priorities, student young people, transformation society, political consciousness, political participation.